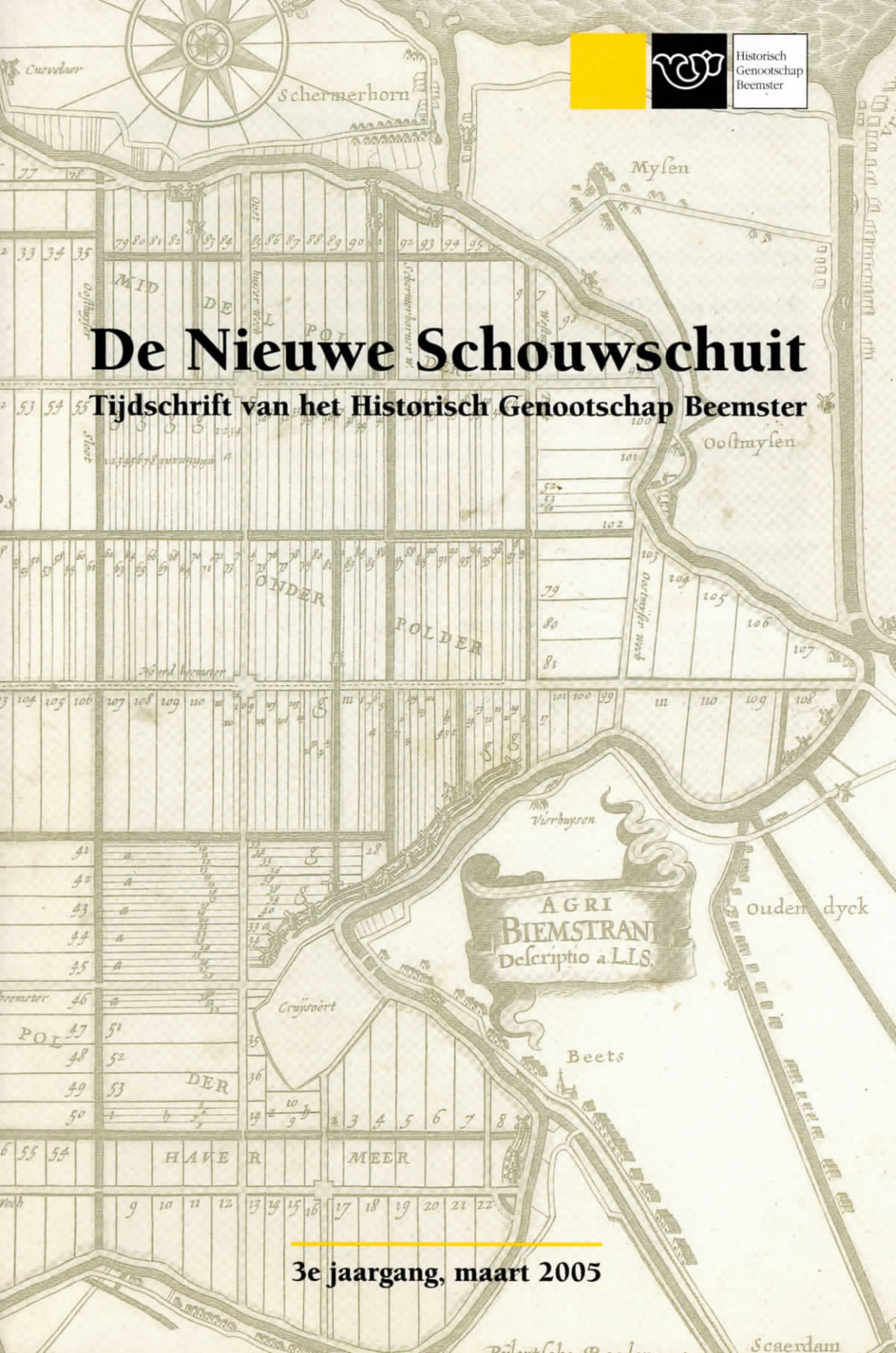

Historisch
Genootschap
Beemster

De Nieuwe Schouwschuit

Tijdschrift van het Historisch Genootschap Beemster

3e jaargang, maart 2005

Inhoud

Van de redactie	1
Hendrik Scheringa, burgemeester van Beemster 1876 – 1896	2
Middenbeemster & Travailleur	6
Dichtbij huis	7
Beemstersluis & wapens te Lutje Schardam	10
Sociale Woningbouw op de Buurt: woningbouwvereniging “Goed Wonen”	11
(Boeren-, hooi- of speelwagen te Beemster	13
Tussen Rembrandt en Vermeer	14

Van de Redactie

Het is weer gelukt – een aflevering van De Nieuwe Schouwschuit. De meeste bijdragen aan dit nummer gaan over veranderingen die zich ruim een eeuw geleden in de Beemster voltrokken. In dat proces was het burgemeesterschap van Hendrik Scheringa een belangrijke periode - het wordt beschreven door Katja Bossaers. Haar bijdrage wordt gevolgd door artikelen over woningbouw in Zuidoost- en Midden-beemster van de hand van respectievelijk John Dehé en Geert Heikens. Ook nu weer worden de artikelen afgewisseld met “foto-columns” van Wijndel Jongens. In de rubriek “Bekende Nederlanders en de Beemster” beschrijft Kees Niessen leven en werk van Carel Fabritius wiens dood in 1654 vorig jaar werd herdacht. Dit artikel is wat langer dan gebruikelijk, maar de wereldfaam van deze Beemsterling rechtvaardigt dat alleszins.

De rubriek “Reacties van Lezers” ontbreekt ook ditmaal om een voor de hand liggende reden: opmerkingen, aanvullingen en suggesties waren er misschien wel, maar we hebben ze niet vernomen. Nogmaals, we zouden graag van u willen horen wat u van onderwerpkeuze en –behandeling vindt. Dat zou mede de te volgen koers kunnen bepalen, althans wanneer het aanbod aan copij dat ook mogelijk maakt.

Het bestuur van het “Historisch Genootschap Beemster” en de redactie hebben het voornemen om voortaan de “Nieuwe Schouwschuit” in de herfst uit te brengen. Dat zou betekenen dat u over een maand of acht alweer het volgende nummer toegestuurd krijgt. Voorwaarde is natuurlijk dat er op dat moment voldoende copij moet zijn. Wij herhalen daarom met kracht onze oproep aan potentiële auteurs: aarzel niet, en grijp de pen.

Hendrik Scheringa, burgemeester van Beemster 1876-1896

Katja Bossaers

Ruim honderd jaar geleden was Hendrik Scheringa gedurende twintig jaar de burgervader van de Beemster. In die periode onderging de polder grote veranderingen. De vooruitgang deed ook hier zijn intrede. Bovendien was Scheringa de bouwheer van Westerhem, het huidige Infocenter.

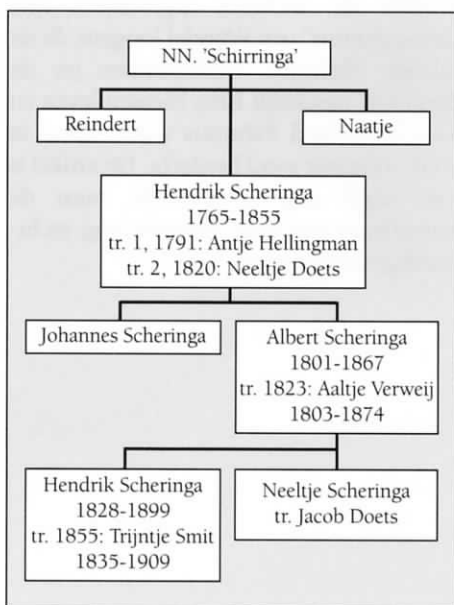
Familiegeschiedenis

Wie was Hendrik Scheringa? Hendrik werd op 25 juli 1828 geboren als enige zoon van Albert Scheringa en Aaltje Verweij. Zijn grootvader, die ook Hendrik heette, had zich rond 1790 in de Beemster gevestigd. Deze Hendrik 'Schirringa' was een zogeheten hannekemaaiër uit Oost-Friesland. De hannekemaaiërs waren meestal landarbeiders of keuterboertjes uit Duitsland die in de zomer 'naar de kusten van de Noordzee' trokken om aldaar geld te verdienen met het binnenhalen van de oogst. Later kwamen ook een broer en zus van Hendrik, Reindert en Naatje, naar de Beemster.

De oude Hendrik deed in 1791 een goed huwelijk door te trouwen met de rijke boerendochter Antje Hellingman. Zij was de enige dochter van de welgestelde landman Johannes Hellingman van de Middenweg. Het echtpaar vestigde zich in 1793 op de boerderij "Het Huijs te Oostwyck" aan de Purmerenderweg.

Na de dood van Antje kocht Hendrik in 1818 de buitenplaats "Belvliet" aan de Oostdijk en ging daar wonen. Hendrik Scheringa was niet alleen veehouder, maar ook veekoopman. Als weduwnaar trouwde hij in 1820 met de weduwe Neeltje Doets. Hij overleed in 1855 op de gezegende leeftijd van 89 jaar. Hij bezat toen zeven boerderijen, waarvan één in de Purmer. De erfenis moest worden verdeeld tussen de nazaten van zijn oudste zoon Johannes enerzijds en zijn tweede zoon Albert anderzijds. Albert

kreeg ter waarde van zo'n f 120.000 onder andere vier boerderijen met landerijen, waaronder eerdergenoemd Belvliet waar hij ging wonen.

Albert Scheringa was op 1 juni 1823 getrouwd met Aaltje Verweij, een dochter van de doopsgezinde landman Dirk Jacobsz Verweij en Trijntje Doets. In 1864 kocht Albert de "Westerhem" aan de Middenweg. Na het overlijden van Aaltje vererfde deze boerderij op zoon Hendrik. De jongste dochter Neeltje, getrouwd met Jacob Doets, kreeg Belvliet. Albert Scheringa was een van de rijkste inwoners van de Beemster: vlak voor zijn dood betaalde maar één inwoner meer

in de hoofdelijke omslag (een voorloper van de inkomstenbelasting).

De latere burgemeester Hendrik Scheringa trouwde op 18 juni 1855 met Trijntje Smit, dochter van veehouder Willem Smit en Iefje Tuijn. Het huwelijk bleef kinderloos. Het echtpaar woonde eerst op een boerderij aan de Middenweg bij Avenhorn die zijn grootvader in 1793 had gekocht en die Hendrik later erfde. Na de dood van zijn moeder in 1874 gingen Hendrik en Trijntje op Westerhem wonen. In 1877 lieten ze een nieuw voorhuis bouwen, het huidige Infocenter. Hij overleed hier, na langdurig ziek te zijn geweest, op 23 mei 1899. Trijntje bleef er wonen tot haar dood in 1909.

Carrière

Hendrik Scheringa was net als zijn voorvaders veehouder, maar hij kreeg langzamerhand een bestuurlijke carrière. In 1856 werd hij penningmeester van het polderbestuur van de Beemster. Hij ontving hier f 400 per jaar voor. Later werd hij hoofdینگeland van de Beemster. Vanaf de jaren zestig was hij gemeenteraadslid en later wethouder van de gemeente Beemster. Na de dood van burgemeester Cornelis Hartog solliciteerde Hendrik Scheringa naar het burgemeestersambt. Niet dat hij het voor het geld deed, want de bezoldiging bedroeg

f 900 per jaar. Voor een rijke boer als Scheringa stelde dat niet zoveel voor! Nee, er lagen andere motieven aan ten grondslag. Hij zei in de raadsvergadering van 29 mei 1876 er lang over nagedacht te hebben. Vooral angst dat er sollicitanten "uit den vreemde" zouden zijn, gaf de doorslag. De overige raadsleden steunden zijn sollicitatie van harte. Per 8 juni werd hij benoemd en op de twaalfde beëdigd. Zijn eerste woorden in de raad als burgemeester waren wat aarzelend. Hij zei bevangen te zijn met een gevoel van beklemdheid met het oog op de plichten die er aan zijn ambt kleefden. Maar hij wilde zich zo goed mogelijk van deze plichten kwijten en hoopte dat de gemeenteraad hem in dit streven zou steunen. Deze medewerking heeft hij ook gekregen. Hendrik's bestuurlijke carrière ging nog verder, want in de jaren 1880-1898 was hij als afgevaardigde van het district Purmerend tevens lid van Provinciale Staten van Noord-Holland. Hoewel meer bestuurder dan politicus wordt hij gerekend tot de liberale stroming, wat in die tijd niet veel anders betekende dan dat hij tamelijk behoudend en anti-clericaal was. En dat waren de meeste leden van de heersende protestante lokale elites. In 1896 was zijn gezondheid zodanig achteruit gegaan dat hij zich genoodzaakt zag om zijn ontslag als burgemeester te vragen. In zijn brief aan de Commissaris van de Koningin legde hij uit dat hij "tengevolge van voortdurende lichaamszwakte" niet meer in staat was zijn functie naar behoren te vervullen. Toen hij zijn besluit in de raadsvergadering van 3 juni 1896 meedeelde, viel er eerst een diepe stilte. Men hoorde als het ware de vraag rondzingen: "wat nu?". Wethouder K. Edel Jzn. nam vervolgens het woord en zei dat hij wel wilde solliciteren als zijn mederaadsleden hem zouden steunen. Zo gezegd, zo gedaan. Per 15 juni werd Hendrik Scheringa eervol ontslagen. De nieuwe burgemeester Edel bedankte hem "voor het vele goede dat onder zijn twintigjarig bestuur is tot stand gekomen en de eer-

lijke wijze, waarmede al zijne handelingen plaats hadden".

Maatschappelijke ontwikkelingen

Wat gebeurde er in de Beemster in de periode van het burgemeesterschap van Hendrik Scheringa? Het aanzien van de polder veranderde sterk door de komst van verschillende stoomgemalen en het verdwijnen van de molens. Het polderbestuur nam in 1876, na veel vijven en zessen en met slechts een zeer kleine meerderheid, het besluit om aan de Oostdijk een eerste stoomgemaal te laten bouwen. In de jaren daarna kwamen er ook bij De Rijk en ter hoogte van Beets stoomgemalen. Daardoor werden wel vijftig molens overbodig en deze werden in de tachtiger jaren dan ook door het polderbestuur verkocht.

De bevolking nam toe van een kleine vierduizend inwoners in 1876 tot 4626 inwoners in 1896 (een groei van 15 %). De belangrijkste middelen van bestaan waren akkerbouw en veeteelt. In 1876 waren de voornaamste gewassen: haver (43 ha), bonen (24 ha), aardappelen (20 ha), mosterdzaad (20 ha) en augurken (20 ha). De Beemster augurken waren van oudsher vermaard als vochtrijk voedsel aan boord van schepen. Er leefden in de polder bijna 600 paarden, ruim 5600 melkkoeien, kalveren en stieren, bijna 17.000 schapen, 952 varkens, 100 geiten, ongeveer 3600 hoenders, 5500 eenden, 1350 ganzen, bijna 600 zwanen en er stonden 123 bijenkorven.

Voor de landbouw waren het moeilijke jaren. In 1876 was het voorjaar koud en in de maanden juni en juli was het erg droog, zodat er weinig gras en hooi kon worden binnengehaald. Drie jaar later was het juist een erg nat jaar, waardoor de hooiopbrengst opnieuw tegenviel. In de jaren tachtig maakte de landbouw een grote crisis door. Goedkope import van buiten Europa, vooral uit Amerika, Canada en Argentinië, ruïneerden de markt, eerst voor akkerbouwproducten, later ook voor boter en kaas. De

prijzen bleven laag, terwijl de kosten, zoals de pachtprijzen, hoog waren. De hoge grondprijzen waren in enkele slechte jaren nauwelijks op te brengen, in de goede jaren bleef er te weinig over. Over het geheel genomen verarmde de boerenstand en werd de landbouw omschreven als "kwijnend". Mede hierdoor besloten boeren overal tot oprichting van coöperatieve zuivelfabrieken. Wouter Sluis was één van de voor mannen die de coöperatieve gedachte in de Beemster uitdroeg. Onder zijn leiding werd in 1878 een coöperatieve augurkeninleggerij opgericht. Hiermee waren de tuinders verzekerd van een geregelde afzet en een goede prijs. Ook werden in de Beemster in enkele jaren tijd verschillende coöperatieve kaasfabrieken opgericht, zoals De Hoop aan de Zuiderweg (1886), De Eendracht aan de Oosthuizerweg (1889), De Vlijt aan de Middenweg (1890) en Bamestra in Middenbeemster (1891). In elke fabriek stond één stoommachine van 2½ pk en er werkten in totaal 13 arbeiders.

Andere fabrieken waren er niet. Er waren wel wat ambachtslieden zoals uit het patentregister van 1890 (een belasting op het uitoefenen van een bedrijf) blijkt: een stuk of negen bakkers, elf timmerlieden annex metselaars, acht schilders en glazenmakers, drie smeden en wagenmakers, een rietdekker, een zadelmaker, een kuiper, een kleermaker en een schoenmaker. Er was slechts één groothandel, de Firma Glazekas en Zn., een graanhandel waarvan de pakhuizen zich in De Rijk bevonden. Veel echte winkels waren er niet, maar nogal wat mensen verkochten aan huis wat producten. Ruim 60 personen staan als zodanig in het patentregister. De verdiensten uit deze winkelnering waren over het algemeen gering zodat dit "slechts weinigen een middel van bestaan (gaf) en de meesten genooddaakt zijn daarbij een ander beroep uit te oefenen", zoals jaar in jaar uit in het jaarverslag van de gemeente staat vermeld. Sedert 1872 functioneerde de NV Beemster Bank,

een crediet- en depositobank met een eigen bestuur. Hendrik Scheringa bezat bij zijn dood zes aandelen van 500 gulden in deze bank.

Het 'openbaar vervoer' bestond in 1876 uit een vrachtschuitveer dat drie keer per week van Middenbeemster naar Purmerend ging. Deze vrachtschuit werd in 1880 opgeheven. 's Zomers en bij lage waterstand moest het vervoer echter over land plaatsvinden en was er een wagendienst die op maandag, woensdag en vrijdag om 8.00 uur uit Middenbeemster vertrok naar Purmerend. De terugreis ving aan om 17.30 uur, na aankomst van de stoomboot te Purmerend zodat men kon overstappen. In 1892 kwam de Noord-Hollandsche Tramweg Maatschappij te Amster-

dam met een plan voor een tramverbinding tussen Purmerend en Alkmaar die door de Beemster zou moeten lopen. Het gemeentebestuur besloot dit plan te steunen met een jaarlijkse subsidie van f500 gedurende twintig jaar vanaf de opening van de tramverbinding. In 1895 was de aanleg van de tramlijn gereed en kon de eerste tram gaan rijden. De wagendienst werd toen opgeheven.

In de jaren van het burgemeesterschap van Hendrik Scheringa deed de moderne tijd dus zijn intrede in de Beemster. Stoomgemalen, kaasfabrieken en de tramlijn veranderden het leven van de Beemsterlingen voorgoed.

Bronnen:

B. Majjer Az., *Genealogisch overzicht van het geslacht Scheringa (te Beemster) van plm. 1790-1943* (Beemster 1943).

A.J. Kölker, *Kroniek van de Beemster* (Alphen aan de Rijn 1981).

G. Köhne, *Iemand uit Noord-Holland. Wouter Sluis 1827-1891* (Hoorn 1991).

H. van Felijs en H.J. Metselaars, *Noordhollandse Statenleden 1840-1919* (Hollandse Historische Reeks 21, Den Haag, 1994).

Archief Gemeente Beemster: gemeenteverslagen, raadsbesluiten, kohieren van de hoofdelijke omslag, registers van patentschuldigen.

Rijksarchief in Noord-Holland: memorie van successie Hendrik Scheringa, Provinciaal Bestuur 1851-1943 dossier burgemeestersbenoemingen.

Middenbeemster & Travaille

Wijndel J.G. Jongens janzn © fotografie & tekst (foto 1975)

Aan het oude marktplein in het centrum van de Middenbeemster, op de Middel-buurt, hoek Rijperweg/Middenweg 171a, staat een oude smidse met compleet interieur en gereedschap. Ervoor een zogenaamde houten travaille (*anno 1744*), bestemd voor het bijwerken en beslaan van paardenhoeven. Ooit alleen nog in gebruik tijdens de traditionele paardendag op donderdag van de jaarlijkse Beemster kermisweek, eind juli. Het hele marktplein was dan in gebruik vanwege grote aanvoer van deze edele viervoeter, zoals: trek- & werkpaard de Bels en rijpaarden waaronder ruinen, hengsten & merries, sommige met veulen, als ook pony's voor kinderen en een enkele ezel. In mijn jeugd heb ik er wel paarden behandeld zien worden door o.a. Dries Bruntink uit De Rijp, waarbij twee knollen tegelijk konden worden opgehokt in de houten kooien. Buiten de kermis is deze locatie bij weer en wind dagelijks in gebruik als beurs of leugenbank, de uitwisselingsplaats van de laatste nieuwtjes en, vóóral onder opsnijders, de meest sterke verhalen. Op de foto van links naar rechts: Cor Muntjewerff (de ouwe munt), Piet Smit (geb. 1911, v.h. veehouder op de stolph Westerhem, nu in ruste), Sjerp de Boer (los werkmán), Geert Ley & Evert Doets (boerenwerklui in ruste).

met dank aan; *Andries Tol de Vries te Middenbeemster*

Dicht bij huis

John Dehé

Geschiedenis is te vaak een verhaal van grote gebeurtenissen, van oorlogen, vorsten, regenten, verdragen, en van jaartallen, die ons als bakens in de tijd wat houvast moeten geven, 1568, 1600, 1648, 1672. Te weinig wordt de vraag gesteld naar wat zich dicht bij ons in de buurt afspeelde. Hoe leefden onze voorouders in de Beemster? Of als dat ook nog te groot is: bij ons in de straat? Hoe is de straat waar ik woon in de loop der jaren veranderd? Wanneer is mijn huis eigenlijk gebouwd? Wie hebben er in gewoond? Wat waren dat voor mensen? Mijn verhaal gaat over dat soort geschiedenis.

Ik woon op een bijzonder plekje in de Beemster (maar dat kunnen misschien alle Beemsterlingen wel zeggen), de Purmerenderweg, op nummer 181. Dat is in het stukje in Zuidoostbeemster tussen de Renaultgarage van Dijt en het Zuiderpad. Een mooi rijtje huizen, bruggetjes voor de deur, maar ooit was dat anders. Wanneer werden die huizen gebouwd? Wie woonden er en wat deden die voor de kost? Waren het renteniers, zoals in de 'Saggerijnenbuurt', aan de overkant, tegen Purmerend aan?

Mijn vragen brachten me naar het Waterlands archief, waar ik al snel wat aardige vondsten deed. Na de droogmaking van de Beemster werd het hele stuk grond verkaveld en 'mijn stukje' maakte deel uit van Purmerender Kavel 87. De eerste (1612) eigenaar daarvan was een beroemd man: Willem Usselincx. Hij was zó beroemd, dat hij zelfs op een postzegel van Curaçao verscheen. Usselincx was beroemd, maar ook omstreken. Hij was een rijke Antwerpenaar, gevlucht naar Holland, die een deel van zijn vermogen belegde in de drooglegging en inpoldering van het Beemstermeer, maar hij was ook wat ongeduldig. In 1613 deed hij zijn kavel 87 weer van de hand. De Beemster gronden leverden niet meteen het gewenste succes op, in 1613 stond nog steeds veel land onder water, daarna werd het geteisterd door "continuerende kwade jaren van muizen, van wormen en kwaad gewas".

Hij liet zich weinig in de Beemster zien, want hij was met andere plannen bezig. Wat hem voor ogen stond was de oprichting van een handelscompagnie als de VOC, maar dan in West-Indië. Dat was zijn levensdoel en daar dankt hij ook die postzegel aan, maar hij verwaarloosde daardoor zijn 'gewone zaken' en dreigde zelfs bankroet te gaan. Jacob Poppen, de tweede eigenaar van kavel 87, komen we tegen in het rijtje van extreem rijke Nederlanders dat de Historiekrant onlangs publiceerde. Hij staat daarin op de negende plaats. Het stukje Purmerenderweg bleef heel lang in het bezit van zijn familie, maar we maken een sprong in de tijd.

In 1839 kreeg Purmerender Kavel 87 een nieuwe eigenaar: Jan Pelder, hij kwam van Texel en werd in de Beemster broodbakker. Zo'n beetje op de hoek van de Purmerenderweg en het Zuiderpad stond zijn woonhuis, daarnaast stond op het Zuiderpad een ruimte die als bakkerij en winkel dienst deed. Enkele generaties Pelder hebben hier gewerkt, brood gebakken en verkocht. Een notarisakte uit 1855 omschrijft hun bezittingen als "Een warmoezeerderij met twee

woningen en pakhuis, ingericht tot een broodbakkerij en twee stukken moesland, alles staande en gelegen aan de Purmerenderweg.”

Land in de verkoop

Op 12 april 1881 verkochten de Pelders een deel van hun land aan Jan Smit, koopman van beroep. Hij zette er een dubbel woonhuis neer. Het was de grond waarop nu het huis van De Moes staat, dat nog steeds een dubbel nummer heeft: Purmerenderweg 175/177. Het grensde aan een bekend kofiehuis: De Tuinbouw. Een grote verbouwing in 1925 gaf het huis het uiterlijk dat het nu nog steeds in grote lijnen heeft.

De bewoningsgeschiedenis van dit huis is wat lastig, door die dubbele bewoning, maar via notarisaktes, bevolkingsregisters, gezinskaarten en bouwvergunningen is het verhaal van dit pand en zijn bewoners, met enig speurwerk, goed te volgen. In het Waterlands Archief zijn veel van die stukken, inclusief de bouwtekeningen terug te vinden. Op mijn website heb ik het verhaal zo goed mogelijk op een rijtje gezet. Daar heb ik ook de namen en jaartallen van de andere bewoners van dit stukje weg verzameld.

In november 1886 verkochten de Pelders voor fl. 400 opnieuw een stukje van hun grond. De kopers waren Tjomme Zuiderbaan en Hendrik Swart Dirkszoon, aannemers en timmerlieden, de eerste was woonachtig in Amsterdam, de tweede in de Beemster. Ze zetten daarop een woonhuis neer, Purmerenderweg 179 in de telling van nu, maar ze waren weinig gelukkig met hun bouwactiviteiten, want ze gingen failliet, waarna het huis in de openbare verkoop ging. Voor fl. 2.000 werd Antje van Gelder, weduwe, de eigenaresse. Daarna heeft het huis vele eigenaren/bewoners gehad, ze waren bijna allemaal terug te vin-

den. De familie Buurman heeft er het langst gewoond, van 1921 tot 1968 is hun naam aan dit huis verbonden. Misschien dat een van de lezers mij over deze familie nog wat meer kan vertellen, misschien ook dat er ooit nog eens een mooie oude foto of Ansichtkaart van dit huis opduikt.

Purmerenderweg 181

Een van de laatste Pelders die brood bakte was Jacob. In 1898 liet hij een testament opmaken waarin hij vastlegde dat Jan Pelder, zonder beroep en Ferdinand Pelder, horlogemaker, zijn erfgenamen werden. Hij overleed in 1902, waarna de erfgenamen besloten een deel van hun grond te gelde te maken. Ze pakten dat systematisch aan: als eerste verkochten zij een strook grond die grensde aan Purmerenderweg 179. De koper was Dirk Kerkhof, een ondernemende timmerman, die in vele notarisaktes opduikt als koper en verkoper van huizen en stukken grond én als lener van flinke bedragen, die zijn transacties mogelijk moesten

maken. Voor fl. 480 kocht hij in januari 1902 een stuk van negen meter breed en 27 meter diep, om kort daarna tot verkoop over te gaan. In mei 1902 werd Hendrik Hovinga de nieuwe eigenaar en gezien het bedrag dat hij moest neertellen (fl. 3.330) kocht hij

niet alleen de grond, maar ook het huis dat Kerkhof daarop aan het bouwen was. In de notarisakte van mei 1902 is nog sprake van "opstallen, door den verkooper gesticht".

Hendrik Hovinga was in 1898 in de Beemster komen wonen en was onderwijzer in de openbare lagere school in de Beemster, waar Dirk Dekker het hoofd van was. Hovinga kwam uit Friesland, waar hij in Tietjerksteradeel de dorpsjeugd de kunst van het lezen en schrijven had geleerd. Hij genoot in de Beemster een jaarsalaris van fl. 600. Het grootste deel van het geld dat hij voor de aankoop van zijn huis nodig had, leende hij van familie in Friesland.

Hij heeft zo'n acht jaar in 'mijn huis' gewoond. Hij overleed in 1910, waarna zijn vrouw en minderjarige zoon terug gingen naar Friesland. Voordat ze dat deden werd een inventaris van de bezittingen opge maakt, wat ons een kijkje geeft in het huis van de overleden schoolmeester.

De benedenverdieping van het huis was in drie stukken verdeeld: een voorkamer, een alkoof en een woonkamer. De voorkamer bevatte een ronde tafel, een klein tafeltje met theeblad, vloerkleed en tapijt, zes stoelen, een tafeltje met ornamenten, een boekentafeltje met boeken.

Verder een spiegel, een pendule, schoorsteenornamenten, een rookstel, kastje, lampen, enige wandborden. Met de bloempotten en de gordijnen werd dit alles getaxeerd op iets meer dan fl. 55.

In het alkoof bevond zich een ledikant met bed, een tafeltje met daarop "een waschstel". De woonkamer bevatte onder meer een "tafel met koffiegoed", stoelen, een kast met enig glaswerk, een boekenhanger, tapijt. De keukeninventaris was sober: een tafel, een stoel, en wat keukengereedschap, geschat op een waarde van fl. 1,50. In de gang stonden bloemen in een pot, verder een loper, wat kleedjes en klerenhangars.

De bovenverdieping was verdeeld in een zolderruimte ("fiets, kachels en enige koffers"), een bovenkamertje (met onder ande-

re een bedstee) en een slaapkamertje. Inclusief de persoonlijke bezittingen (een gouden en een zilveren horloge, twee gouden ringetjes en twaalf zilveren lepeltjes) werd de hele inventaris geschat op fl. 157, 94.

Doordat ik bij de koop van mijn huis alle oude notarisaktes meekreeg, zijn de namen van alle vorige eigenaren bekend en kwam ik bij de bouwvergunningen zelfs de tekeningen tegen van de bijkeuken met douche die Antje Eijssen, weduwe van Klaas Beets, in 1928 liet bouwen. Ook de beroepen van de bewoners komen we tegen: schoolmeesters, een tuinder, verschillende bewoners hadden geen beroep, of werden geregistreerd als 'weduwe van'. Dat laatste komen we bij veel huizen van dit stukje Purmerenderweg tegen.

Het verleden tot leven

Met behulp van de archiefstukken in het Waterlands Archief is te reconstrueren hoe tussen 1902 en 1905 dit hele stukje Purmerenderweg volgebouwd werd. Soms duiken daarbij aardige details op. Zo werd het huis van mijn buurman (J.D. Abraham) voor hem bewoond door Jan Wiedijk. Die had daarvoor een garage (waar nu Dijt is) en verzorgde samen met Piet van Vuure ook uitvaartdiensten in de Beemster. De lijkwagen werd gestald in de schuur naast de garage. De deurtjes onder de vensterbank van Abraham zijn voorzien van authentieke handvaten die vroeger op doodkisten zaten.

Door het raadplegen van oude archiefstukken en kranten, het bestuderen van foto's en het beluisteren van verhalen komt het verleden van gewone mensen tot leven en wordt zichtbaar hoe snel en ingrijpend het leven aan de Purmerenderweg in honderd jaar veranderd is.

Wie mijn onderzoek naar dit stukje weg wil volgen, kan op mijn website terecht (www.johndehe.nl). Als u mijn verhaal kunt aanvullen met mooie foto's of verhalen, graag.

Beemstersluis & wapens te Lutje Schardam

Wijndel J. G. Jongens jan zn © fotografie & tekst, (foto 1975)

In de gemetselde *Beemster-* of *Hornsluis* bevindt zich in de noordelijke sluismuur sinds de 18e eeuw een sierlijke gedenksteen. Met kleurige familiewapens en namen als: mr. Dirck Alewijn als dijkgraaf, Carel de Dieu als secretaris & zeven *Heren Hoofdingelanden*, tezamen kortweg *H.H.* ook wel de *Heeren van de Beemster* genoemd. De heraldieke tableaux van zowel noord- als zuidmuur, werden beide gemaakt uit Bremersteen en *uythouwen & c. door Thomas Fevier in den jaare 1736 à f 115,00*. Dijkgraaf Alewijn (1682-1742) was een gefortuneerde Amsterdamse regent, tevens dijkgraaf der Starnmeer. Hij erfde, enig kind zijnde, de fraaie hofstede '*Vreden-burgh*' aan de Zuiderweg, nu nr. 70, in de Beemster van zijn vader Frederick Alewijn. Verder zijn te zien de wapens met bijbehorende namen der hoogheemraden: Samuel Elias Coymans, mr. Nicolaas Houtuyn, Cornelis Borchorst, Jacob van Hoolwerff, Olphert Pet, Francois van Harencarspel & Jacob van Streyn. De Purmerendse regent heer Olphert Pet (*geb. 1707 aldaar*) kwam in 1727 in de vroedschap en werd hoogheemraad van de Beemster namens die stad in 1735. De vorige sluis (*ca. anno 1610*) geheel van hout, was opgevreten door de paalworm (*vanaf ca. 1731*). De eerste steen voor deze nieuwe sluis werd gelegd op 6 juli 1735 door de kinderen: Jacobje Dircksz. Alewijn en Jantje Olphertsz. Pet.

met dank aan: *Diederik Aten*, direct betrokkene bij *hoogheemraadschap HNK, v.h. USHN*

Sociale Woningbouw op de Buurt: woningbouwvereniging "Goed Wonen"

Geert Heikens

De woningbouw op de Buurt concentreert zich tot het begin van de twintigste eeuw hoofdzakelijk langs de Middenweg en de Rijperweg. In 1842 heeft de gemeente al een poging ondernomen om in het bezit te komen van een stuk land achter het Heerenhuis, in de hoop hier in de toekomst woningbouw toe te staan. De poging loopt echter stuk op de hoge vraagprijs. Twintig jaar later lukt de aankoop wel.

Op 1 mei 1862 koopt de gemeente het zogenaamde Koolland, oppervlakte 3 bunder, 67 roeden en 60 ellen, van de platte-landsheer- en vroedmeester Johannes van Langeveld. Een deel van de Raad is echter niet zo enthousiast om deze kwalitatief goede grond te gebruiken voor woningbouw. Verhuur aan de pachter van het Heerenhuis levert volgens hen meer perspectief op!

Zes jaar later zet raadslid Bouman de bouwplannen toch weer op de politieke agenda. Hij wijst op de groeiende behoefte aan woningen in de gemeente: "niet slechts arbeiders of dagloners zoeken hier dikwijls te vergeefs naar een woning, maar ook meer goeiden schijnen niet ongenegen in de kom der gemeente te bouwen, indien er maar gelegenheid bestond om op een geschikte en goed gelegen terrein naar wensch te kunnen slagen". Hij wil een deel van het Koolland als bouwterrein geschikt maken: "niet alleen zou op die wijze de Middenbeemster aanmerkelijk verfraait worden, maar waarschijnlijk tevens ook voorkomen, dat gegoede ingezetenen naar elders gaan wonen, omdat zij in de kom der Gemeente geen gelegenheid kunnen daar naar lust en genoegen te bouwen".

Het duurt echter tot 1910 alvorens de eer-

ste serieuze plannen de revue passeren. Tien(*) ingezetenen van de Buurt hebben het plan opgevat om een vereniging te stichten met het doel om arbeiderswoningen te bouwen. In hun schrijven wijzen de initiatiefnemers op de grote behoefte aan goede en gezonde arbeiderswoningen. Het particulier initiatief zou te kort schieten om in die behoefte te voorzien. De Raad gaat niet over één nacht ijs en stelt een grondig onderzoek in. Daaruit blijkt dat er in het dorp geen bruikbare woningen leeg staan en er is zelfs gebleken dat maar liefst drie van de ondertekenaars hun huwelijksplannen hebben moeten uitstellen omdat er geen woning beschikbaar was!

De Woningwet geeft de gemeente (financiële) armslag om initiatieven als deze te honoreren en de Raad besluit het tiental te ondersteunen door een bouwterrein voor tien woningen beschikbaar te stellen voor 50 jaar erfpacht tegen veertig gulden per jaar. Op 14 januari 1911 wordt bij Koninklijk Besluit de woningbouwvereniging "Goed Wonen" goedgekeurd.

Bij de openbare aanbesteding op 3 april valt de keus op architect G. Kooijman, aannemer Cornelis Veeke uit Nibbixwoud en schilder J. Klopper. Eind november 1911 zijn alle woningen bewoond, tegen

een huurprijs van f 1,70 per week. Een gelvesteen (kosten tien gulden) herinnert ons nu nog aan dit initiatief.

1911 - Het bestuur van de bouwvereniging "Goed Wonen" poseert in de Leeghwaterstraat. Van links naar rechts: P. Dubbeld, Joh. Van der Molen, P. Zeeman Sr., J. Bakker, K. Børneman, A. van Egmond, C. De Jong en W. Middelburg.

Goed voorbeeld doet goed volgen want twee jaar later komt de vereniging met een verzoek voor drie woningen. De rente en de bouwkosten zijn in korte tijd zo opgelopen dat de nieuwe woningen twee gulden huur moeten opbrengen. Eind februari 1915 zijn ook deze drie woningen voltooid. Om problemen te voorkomen worden alle huren opgetrokken tot twee gulden.

Door de bouw van deze dertien woningen heeft dit deel van het Koolland al echt het karakter van een straat gekregen en bij een

straat hoort een naam. "Goed Wonen" stelt Leeghwaterstraat voor. In de Raad rollen een aantal andere namen uit de Beemster historie over tafel. Zo ontstaat er een discussie over de vraag wie nu eigenlijk de eerste dijkgraaf van de polder is geweest. Raadslid Schmidt meent zeker te weten dat dit Dirck van Oss was en zijn collega Edel jr. beweert dat het Tobias de Coene was. Beide notabelen waren niet goed op de hoogte. De eerste dijkgraaf was Lambert Wijngaartsz van Vollenhoven. Om aan dit misverstand een einde te maken wordt besloten om, hoewel de naam niet eenvoudig uit te spreken is, het

voorstel van de vereniging toch te honoreren. Op 8 april 1914 krijgt dit stukje dorp officieel de naam Leeghwaterstraat.

Nog steeds is de bouwlust niet geblust. In 1916 staan maar liefst zeven woningen op stapel. De eerder signaleerde toename van de bouwkosten is door het uitbreken van de Wereldoorlog versterkt. Als op 14 december de openbare aanbesteding plaats vindt, blijken de aannemers de Vries en Swart (f 15.987) de laagste inschrijvers. Het schilderwerk wordt uitbesteed aan Scheffer voor f 1150,-. Om de plannen te realiseren wordt de Leeghwaterstraat doorgetrokken naar de Kerkhoflaan. Ook andere bouwplannen worden in deze periode gerealiseerd: een postkantoor, een aantal particuliere woningen en een Ulo-school.

(*)De initiatiefnemers tot de oprichting zijn: Adrianus van Egmond, Maarten Doets, Jan Bakker, Pieter Slot, Hendrik Bruin, P. Zwikker, Elbert Meijer, Dirk en Jacob Koelemaij en Maarten Rol. De laatste vier hebben zelf geen woning betrokken aan de Leeghwaterstraat.

Bronnen:

De notulen van de gemeenteraad en van het college van b&w over de betreffende periode en de Ingekomen en Uitgegane stukken

Boeren-, hooi- of speelwagen te Beemster

Wijndel J.G. Jongens jan zn © fotografie & tekst (foto 1967)

Een geheel uitneembare iepenhouten boeren-, hooi- of speelwagen met tussen de hoogste spaakwielen de achterasdam, waarin gebeiteld het bouwjaar (*anno 1862*) en naam der eigenaar, P. Knip. Deze wagen was geheel geverfd in grijs/blauw en beschilderd met bloemetjes. Op het achterkret een strofe uit een gedicht in sierletters van een mij onbekende maker: *“de faam ontvangt bevel, van Nederlandsch historie, te melden overal, van Beemsters bloei en glorie...”*. Aan beide steek- (= bovenleer) en zijladders, veel versiering en gesculpte randjes in houtbewerking. Vanaf het voorkret mende de koetsier, als men bij mooi weer met de hele familie gezeten op zo'n speelwagen, aangespannen uit rijden ging. Met een paard tussen het lemoen of met twee paarden voor de evenaar, aan de dissels, het kromhout voorop. De wagen staat hier vóór de darsdeuren bij familie Piet Knip Gzn middenweg 190, achter de stolp met staart van het Noordhollandse type. Toentertijd heel gewoon, maar let op het mooie bestratings patroon met segmenten in de ronding van het wagenpad naar de dars, die volgens oud gebruik, vaak bestraat werd met boerengeeltjes in keeperverband. Na het tijdschrift met titel *'De Schouwshuit'* (1936 - '41), verscheen een nieuw maandblad, dat behalve Beemster ook West-Friese en provinciale historische berichten presenteerde, met titel *'De Speelwagen'* (1946 - '55). Intussen gedurende het jaar 2005 alweer vijftig jaar geleden, verscheen de laatste.

met dank aan: *Dick Schuijtemaker te Grosthuisen*

Tussen Rembrandt en Vermeer

Beemster kunstschilder Carel Fabritius (1622-1654)

Kees Niessen

Op 12 oktober 2004 was het 350 jaar geleden dat zich in Delft een enorme explosie van een kruitopslag voordeed. Daarbij vielen tientallen slachtoffers. Een van hen was de uit Middenbeemster afkomstige kunstschilder Carel Fabritius die sinds 1650 in Delft woonde en werkte.

Omdat het 350 jaar geleden was dat deze ramp zich voltrok, organiseerde het Mauritshuis in Den Haag een oevretentoonstelling onder de titel "Carel Fabritius, de jonge meester". Op deze tentoonstelling, waarvoor het Mauritshuis op 25 september de deuren opende, waren de twaalf schilderijen te zien, die tot dan toe bekend waren als werk van Fabritius. Omdat ook zijn atelier bij de ramp werd weggevaagd, is er slechts een klein - maar zeer veelzijdig - oeuvre overgebleven. De museumfolder zegt hierover: "de schilderijen zijn stuk voor stuk unieke herinneringen aan een zeer getalenteerd schilder. Hij behoort naast Rembrandt en Vermeer tot de groten van de Gouden Eeuw".

Daags voor de opening van de tentoonstelling gaf TPG Post een postzegelvelletje uit met tien van de in het Mauritshuis geëxposeerde schilderijen.

Drie van de tien postzegels, van links naar rechts: Zelfportret ca. 1645, Alte Pinakothek München; Hagar en de engel 1643-1645, Residenz Galerie, Salzburg; Zelfportret 1647 - 1648, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

Fabritius

De stof voor dit artikel ontleen wij aan enkele bronnen, zoals de catalogus "Carel Fabritius 1622-1654" die museumdirecteur Frederik J. Duparc samenstelde voor deze overzichtstentoonstelling in het Mauritshuis en de monografie "Carel Fabritius" door K. E. Schuurman die in 1947 verscheen in de Palet Serie van uitgeverij H.J.W. Becht te Amsterdam. De Palet Serie omvatte een reeks monografieën over Nederlandse en Vlaamse schilders uit de zeven-

tiende en de achttiende eeuw. In zijn monografie over Carel Fabritius besteedde Schuurman onder meer aandacht aan de onderzoeken in enkele plaatselijke archieven van kunsthistoricus dr. A. Bredius (vanaf 1889 directeur van het Mauritshuis) en die van de kunsthistoricus mr. H. F. Wijnman die uitvoerig over Fabritius publiceerde in het tijdschrift Oud Holland. Schuurman citeerde Wijnman veelvuldig. In de voetsporen van deze voorgangers beginnen wij in West-Friesland waar om-

streeks 1585 de vanuit Gent in Vlaanderen afkomstige Carel Pieterszn zich vestigde. Carel Pieterszn - de grootvader van onze schilder - werd in Aartswoud tot predikant benoemd. In 1591 volgde zijn benoeming in Westwoud en Binnenwijzend. In 1597 trouwde hij met Anna Jansdr uit Emden. Het paar kreeg drie kinderen: Pieter, Jan en Grietje. Pieter Carelszn was de latere vader van Carel Fabritius.

In 1602 werd Carel Pieterszn beroepen te Purmerend. In 1604 kreeg het echtpaar nog een vierde kind. Het doopboek van de gemeente Purmerend meldde: "Is gedoopt den sevenden November Cornelis Carelszn van Purmerend. Zijn vader is genaamt Carel Pieterszn van Gent in Vlaanderen en zijn moeder Anna Jans tot Emden." In 1609 hertrouwde de dan weduwnaar Carel Pieterszn: "Den achten November zijn getrouwt Carel Pieterszn bedienaer des Godlicken woorts met Mari-tien jans van Purmerende". Ook uit dit huwelijk werd een drietal kinderen geboren. Op 28 December 1621 lieten Carel Pieterszn en Anna Jans 'beiden sieckelijck van lichame' hun testament maken. Begin januari 1622 overleed predikant Carel Pieterszn.

Zijn zoon, Pieter Carelszn, kon niet in zijn vaders voetsporen treden. Een studie in de theologie kon niet worden verwezenlijkt. Wel lag er een andere aansprekende functie voor hem open, namelijk die van schoolmeester in het in 1612 droog gelegde land van de Beemster. In 1619 werd zijn aanstelling als zodanig officieel bekrachtigd: "Op de mandatije van verscheijde parzoonen wort mitsdesen tot schoolmr in Middelbeemster aangenomen Pieter Carelszn, den zoone van Carel Pieterszn van Purmerent, predicant aldaer, op tractement van tachtig guldens yaers ende vrij huyshuir in Middelbeemster".

Nog datzelfde jaar vraagt hij om loonsverhoging en toestemming om zich in zijn vrije tijd aan de schilderkunst te mogen

wijden. Beide verzoeken worden ingewilligd. Over de schilderkunst zeggen de bestuurders dat zij hem "admiteren de ledige en overschyeten tijt tot schilderen te emploieren, doch dattet selve niet en sal mogen leyden tot vercorting of verhindernisse van de schole ende syne discipelen". Waar deze toestemming toe heeft geleid, kunnen wij zien aan de schildering van "De kerk van Middenbeemster" (1630-1640) van Pieter Carelszn, een paneel van 57x130 cm dat in de Nederlands Hervormde Kerk te Middenbeemster hangt en dat ook in bruikleen in de overzichtstentoonstelling in het Mauritshuis was opgenomen als object uit de omgeving van Carel Fabritius.

In 1621 trouwde onze schoolmeester met Barbertje Barentsdr van der Maes uit Purmerend; haar ouders kwamen - evenals zijn moeder - uit Duitsland. In 1622 werd uit dit huwelijk een zoon geboren die naar zijn grootvader Carel werd genoemd. Op 27 februari schreef de koster in het doopboek van de Beemster: "Pieter Carelses zoon Carel. Peet Jan Carelszn"; de peet was een broer van Carels vader.

Het woonhuis van het gezin van de schoolmeester/koster was dicht bij de kerk. De school was gevestigd in een gebouwtje op het terrein waar nu "Onder de Linden" staat. Carel en zijn in 1624 geboren broertje Barent gingen school bij hun vader die hen ongetwijfeld ook de beginselen van de schilderkunst heeft bijgebracht; mogelijk hebben de knapen de vervaardiging van "De kerk van Middenbeemster" van zeer nabij meegemaakt. Niet alleen Carel, maar ook Barent ontpopte zich als een zeer getalenteerd schilder van wie werken hun weg naar musea vonden. Van Barent is bijvoorbeeld zeer bekend zijn uit 1653 daterende "Familieportret" (vermoedelijk het gezin van Pieter Carelszn) dat zich in het museum te Brunswijk bevindt.

Na hun schooltijd hebben beide zoons als timmerman gewerkt. In mei 1641 werden zij (19 respectievelijk 16 jaar oud) als lid-

maten van de kerk bevestigd. Bij de inschrijving vermeldt de koster als hun beroep "Timmerman Aent Heerenhuys".

Van de aanduiding Faber (= timmerman) zou de modieuze verlatinisering "Fabritius" zijn ontstaan. Mogelijk heeft Carel zich bij de naamkeuze gespiegeld aan zijn buurman, de predikant Velthuys die zich Velthusius noemde. Niet alleen Carel, maar ook zijn vader en zijn broer Barent gingen de naam Fabritius gebruiken. De eerste keer dat, voor zover bekend, de naam Fabritius officieel werd gebruikt, was toen Carel op 1 september 1641 in ondertrouwing met Aeltje Velthuys, de zuster van de predikant, die het huishouden van haar broer bestierde. Het huwelijk vond waarschijnlijk enkele weken later plaats, waarna het paar naar Amsterdam verhuisde, waar Carel in het najaar van 1641 bij REMBRANDT in de leer ging.

Rembrandt

Rembrandt woonde toen - sinds 1639 - aan de Sint Anthoniesbreestraat (nu het Rembrandthuis). Om zijn groeiend aantal leerlingen te kunnen onderbrengen had hij een pakhuis aan de Bloemgracht bemachtigd. Daarin had hij een aantal kamertjes laten afschutten, zodat elke leerling over een eigen ruimte kon beschikken. De oudere leerlingen, Gerard Dou, Ferdinand Bol en Govert Flinck waren al vertrokken. In de periode dat Fabritius leerling van de grote meester was, waren de belangrijkste leerlingen naast Fabritius: Lambert Doomer, Jurriaen Ovens en Samuel van Hoogstraten (in 1678 de auteur van *Inleyding tot de hoge school der schilderconst*). Ook een jonge Deense schilder (Bermhardt Keil) behoorde tot de stal van Rembrandt. Die leerlingen hebben mogelijk de tot stand koming van de Nachtwacht (1642) mee beleefd en ze hebben daadwerkelijk mee gewerkt aan "De onthoofding van Johannes de Dooper" dat omstreeks die tijd werd voltooid. Op in 1687 en 1696 in Amsterdam gehouden vei-

lingen werd het schilderij "St. Johannes Onthoofding van Fabritius" genoemd.

Hoe groot de invloed van Rembrandt op Fabritius was, blijkt reeds uit het eerste doek dat de bezoeker van de tentoonstelling in het Mauritshuis op zijn rondgang zag. Het doek "De opwekking van Lazarus" (1643) heeft een Rembrandteske compositie vol drama en emotie, met dichtopeengedrongen figuren die sterk contrasteren met de donkere achtergrond (Duparc). Dit werk dat zich in de negentiende eeuw in een kerk te Warschau had bevonden, werd pas in 1935 als werk van Fabritius herkend. Het is nu eigendom van het Warodowe Museum te Warschau. Een tweede voorbeeld is het doek "Mercurius, Argus en Io" dat in 1985 opdook op een veiling in Monaco. Dit historiestuk werd omstreeks 1645-1647 door Carel Fabritius geschilderd. Het was afkomstig uit het bezit van een Oostenrijkse adellijke familie. In 1990 werd het verworven door het Los Angeles County Museum.

Zelfportret

Het wordt tijd om Carel Fabritius voor de lezer in beeld te brengen. We doen dat met het circa 1647-1648 gemaakte zelfportret dat zich in het museum Boijmans Van Beuningen bevindt. Het paneel van 65x49 cm behoorde tot de collectie van de Utrechtse rechter F. J. O. Boijmans, die zijn collectie in 1847 legateerde aan het museum waarvan zijn naam werd verbonden.

We ontleen het volgende fragment aan de beschrijving die Schuurman gaf van dit zelfportret: "... een prachtige, fors geschilderde mannenkop. Ombergrauw, rossig en blank in de wisselende werking van lichtval en verglijdende schaduw, staat het gezicht in de donkere omlijsting der neervallende haren tegen het grijsgroen van de achtergrond. De welbeheerste brede schildering en de doffe gloed van de samenklank der kleuren, maakt dit werk tot een groots schilderij, dat als portret - als uitbeelding

Zelfportret ca. 1647 – 1648, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam.

van een mens - niet minder boeit. Want hier werd een man, in zijn onverzorgde natuurlijkheid, zo zonder enige pose weergegeven, dat het ons toeschijnt, alsof heel zijn optreden een openhartige bekentenis inhoudt van eigen geest en persoonlijkheid."

Amsterdam / Beemster

De Amsterdamse periode (hij woonde toen in de Runstraat - daer de Hollandse Tuyn uythangt) is voor Fabritius een bewogen tijd geweest. Op 10 augustus 1642 begroeven zij in Middenbeemster een kind; op 29 maart 1643 werd hun dochtertje Catrina in de Nieuwe Kerk te Amsterdam gedoopt. Een maand later werd de inventaris opgemaakt van de overleden Aeltje, "geweesene huysvrouw" van Carel Fabritius. Het pas gedoopte dochtertje Catrina was al overleden voordat de inventaris werd opgemaakt. Opvallend is dat Carels broer Barent, getuige bij de boedelbeschrijving, zich toen Barent Maes (de naam van zijn moeder) noemde.

Kort na het overlijden van zijn echtgenote

keerde Fabritius met zijn dochtertje Aeltje (waarschijnlijk tweelingzusje van het in augustus 1642 begraven kind) terug naar de Middenbeemster waar hij weer bij zijn ouders introk. Twee maanden later overleed Aeltje die op 27 augustus 1643 werd begraven. Carel (21 jaar oud) had toen reeds vrouw en drie kinderen verloren.

Menigeen die een droevige ervaring heeft gehad, tracht zich te hervinden door weer aan het werk te gaan. Zo ook Carel Fabritius; in 1644 schilderde hij een portret van een onbekende vrouw dat zich nu in de Art Gallery of Ontario te Toronto (Canada) bevindt. Het portret is lange tijd aan Rembrandt toegeschreven. In zijn laatste jaren in Middenbeemster schilderde hij niet alleen het zelfportret dat in het Museum Boijmans Van Beuningen hangt en waaraan we hiervoor reeds aandacht besteedden, maar maakte hij ook het "Portret van Abraham de Potter" (1649) dat in het Rijksmuseum hangt.

We lezen over De Potter (1592-1650) het volgende in het essay van Duparc: "De Potter was een zijdehandelaar op de Nes in Amsterdam, die land bezat in de Beemster. Hij moet bevriend zijn geweest met de familie van Carel Fabritius; op 30 november 1636 traden De Potter en zijn vrouw Sara Sauchelle (die evenals de beide grootmoeders van Carel afkomstig was van het Oostfriese Emden) op als peetouders bij de doop van Carels broer Johannes". Over een tweede, belangrijke opdrachtgever aan Fabritius vertelt Duparc het volgende. "Op 22 oktober 1649 betaalde Balthasar Deutz (1626-1661), die woonde op een familielandgoed in de Beemster, een bedrag van 78 gulden en 10 stuivers aan *Carel Pietersse schilder*". Aangenomen wordt dat het hier een betaling betrof voor één of meer schilderijen. Balthasar en zijn broers Jean, Joseph en Jeronimus waren succesvolle Amsterdamse kooplieden in zijde en andere stoffen. Daarnaast waren zij zeer actief als verzamelaars van Hollandse en Italiaanse kunst, alsmede

van beelden uit de klassieke oudheid. Onder de Hollandse meesters in hun collectie treft men naast verschillende Italianen, werk aan van Rembrandt, Govert Flinck, Jan Lievens en Jan Porcellis (vóór 1584 -1632). Vanaf 1648 waren zij de belangrijkste opdrachtgevers van de schilder Michael Sweerts (1618-1664) die bovendien in de jaren 1648-1650 in hun opdracht kunst aan kocht in Rome. In het 'Journael' van Elisabeth Coymans, de moeder van de gebroeders Deutz, staat vermeld dat op 11 juli 1650, kort voordat Fabritius naar Delft zou verhuizen, een betaling van 25 gulden werd gedaan "aen Fabritius, schilder, voor 't portrait van mijn soon Balthazar". Helaas lijkt dit portret van de 24-jarige Balthazar van de aardbodem te zijn verdwenen. Een ander werk van Fabritius dat letterlijk verdween, was het door hem in 1648 geschilderde "Familieportret".

Dit doek kwam in 1860 in het bezit van het Museum Boijmans; vier jaar later - in 1864 - ging het doek helaas verloren door een fikse brand die een deel van de collectie van het museum vernietigde.

Het museum beschikt wel over een aquarel dat Alphonse de Suers na de brand uit zijn herinnering naar het schilderij vervaardigde.

Delft

In 1650 verhuisde Carel Fabritius naar Delft en trad hij opnieuw in het huwelijk. In het trouwboek van Middenbeemster staat op 14 Augustus als ondertrouw vermeld: "Carel Pieterszn Fabrici, wedunaer wtten Beemster, ende Agatha van Pruysen, wede van Volckerus van Amsterdam, samen wonende tot Delft". Op 22 augustus 1650 werd het huwelijk ook in Delft aangetekend. De huwelijksvoltrekking heeft waarschijnlijk enkele weken later in Middenbeemster plaats gevonden.

Fabritius, die in 1652 als meester Schilder werd ingeschreven in het Delftse St. Lucas-gilde, bevond zich daar in het Mekka van

bekende vakgenoten: Paulus Potter, "de Beestenschilder", die in zijn Delftse periode "de stier" schilderde (tot 1815 hing "de stier" in het Louvre te Parijs, nu reeds lange tijd in het Mauritshuis te Den Haag), Egbert van der Poel, "de Rampenschilder", die in de Doelenstraat woonde waar ook Fabritius zich vestigde, en Jan Steen (in augustus 2004 kocht het Rijksmuseum uit Brits bezit het schilderij "Burgemeester van Delft en zijn dochter" dat Jan Steen in 1655 had vervaardigd).

1654

Het jaar 1654 werd een opmerkelijk jaar in het geschiedenisboekje van de Hollandse schilderkunst. In Amsterdam schilderde Rembrandt het portret van jonkheer Six (mogelijk als verevening van de som gelds die Six hem ter beschikking had gesteld ter

Het Puttertje, Mauritshuis Den Haag.

aflossing van de lening voor de aankoop van het huis aan de St. Anthoniesbree-straat). In Delft produceerde Rembrandts meest talentvolle leerling (Fabritius) dat

jaar drie zeer bekende schilderijen: een zelfportret dat in 1924 werd aangekocht door The National Gallery in Londen, "Het Puttertje", de publiekslieveling van het Mauritshuis (aangekocht op een veiling in Parijs, februari 1896) en "De Schildwacht" (in 1919 in bezit gekomen van de staat Mecklenburg; dat maakt nu deel uit van de collectie van het Staatliches Museum Schwerin. Daar is de oeuvertentoonstelling die in Den Haag tot 9 januari was gehouden, tot 16 mei 2005 te zien).

De donderslag van Delft

Maandag 12 oktober 1654 ontplofte rond half elf in de ochtend het buskruitmagazijn dat bekend stond als "t secrete van Hollandt" met een enorme knal. Het geluid van de ontploffing was zo krachtig dat het in Den Helder was te horen. De gevolgen waren desastreus. Het buskruitmagazijn, waarin op het tijdstip van de ontploffing 90.000 pond kruit was opgeslagen, bleek geheel verdwenen te zijn, terwijl 200 huizen zwaar beschadigd waren. Onder de tientallen slachtoffers bevonden zich veel schoolkinderen en ateliermeisjes. Ook Carel Fabritius, wiens huis aan de Doelenstraat dicht bij de plaats des onheils stond, behoorde tot de slachtoffers. Hij werkte in zijn atelier aan een portret van de oudkoster Simon Decker van de Oude Kerk. Beiden, zowel Fabritius als de koster, alsmede Fabritius' schoonmoeder, een zwager en Matthias Spoors, een leerling van Fabritius, kwamen om het leven. Fabritius was weliswaar nog levend uit het puin gehaald, maar bezweek toch in het Gasthuys aan zijn verwondingen. Op 14 oktober 1654 werd Carel Fabritius met 14 andere slachtoffers begraven in de Oude Kerk te Delft.

Egbert van der Poel, de "rampenschilder", maakte enkele schilderijen van de situatie. Het doek "De bouwvallen van Delft tijdens het springen van de kruittoren, 12 oktober 1654 (op de voorgrond gewonde en vluchtende personen)" afkomstig uit Het

Loo, is in het bezit van het Rijksmuseum te Amsterdam. The National Gallery te Londen bezit het schilderij "Gezicht op Delft na de explosie" van Egbert van der Poel.

Arnold Bon, boekverkooper op 't Marckvelt te Delft, was tevens uitgever. In 1667 gaf hij een boek uit, getiteld: *"Beschrijvinge der Stadt Delft, byeen gebragt ende beschreven door Dirck van Bleyswijck Evertszn"*. Bon was naast boekverkoper en uitgever, ook dichter. Hij gaf het door hem uitgegeven boek van Van Bleyswick een door hem geschreven gedicht mee over de smartelijke dood van Fabritius. We laten het acht coupletten tellende gedicht hierna in zijn geheel volgen.

Op de droevige, en ongelukkigste Doot van den alder-vermaaresten, en Konst-rijcksten Schilder; CAREL FABRICIUS

*Aldus gekneust, gepletterd en gebrooken,
Aan Arm' en Beenen dat onkenbaar was,
Lag CAREL FABER, schier versmoort in da's,
Door 't heyloos kruid; wie weet hoe aangestookten.*

*Zyn matte Ziel gansch machteloos gekreten,
Wierd noch gered uyt dese bange Noot,
Maar d'alvernield' en d'onmedoogde Doot,
Heeft hem draat zijns leven af gebeten.*

*Soo voer den grootsten Constenaar ten dale,
Die Delleft oyt of Holland heeft gehad,
De meeste scha' van dese brave stad,
Wiert weer geboed, maar Hij, niet weer te halen.*

*Wie treurt dan niet op zijn gekrooete beenen,
Die oyt de konst-goddin Picturia mindt,
Hij was van haar het beste troetel kindt,
En zoogt' geheymste uyt haar borst en speenen.*

*Ontijd'ge doot moest dit doen hij soo schrander,
In 't malen van sijn deftige pinceel,
En als hij bragt een wesen op paneel,
Dat soo geleek, als 't eene ey het ander?*

*Moest nevens hem dan Decker ook al sneven?
Als of de nyd, hem noch benijden wou,
Dat yders oogh, noch namaals seggen sou,
Ten is geen doek, het is het ware leven.*

Moest gy de geest van Faber oock so sollen,

*Mathias Spoors, een gau fris Jongeling,
(Die dagelykx leer-gierig bij hem sting)
Om soo de konst ter werelt uyt te rollen?*

*So doov' dan desen Phenix t'onser schade,
In het midden en in 't beste van zijn swier,
Maar weer gelukkig rees er uyt zijn vier,
Vermeer, die meesterlyk betrad zijn pade.*

In het laatste couplet kunnen wij niet lezen, dat Vermeer de leerling is geweest van Fabritius, zoals algemeen wordt aangenomen. De dichter wil waarschijnlijk slechts zeggen: "Vermeer genoot na den dood van Fabritius even grote roem als laatstgenoemde bij zijn leven had".

Vermeer

Johannes Vermeer (1632-1675) nam in 1652 de schilderijenhandel van zijn vader over. Een jaar later - op 29 december 1653 - werd Vermeer als meester-Schilder ingeschreven in het Delftse St. Lucasgilde. In de periode daarvoor heeft hij mogelijk contact gehad met Carel Fabritius, die een zeer gewaardeerde leerling van Rembrandt was geweest en in diens atelier met het Rembrandtieke licht kennis had kunnen maken. Deze kennis en de vele invloeden van Rembrandt die Fabritius had ondergaan, werden later in Vermeers werken zichtbaar. Het witte stipje die het oogje van Het Puttertje doet schitteren, is hetzelfde pointillé in de parel van "Het meisje met de parel". De parel aan het oor van het meisje met de parel bestaat eigenlijk alleen uit de subtiel weergegeven reflecties van het licht. Juist in dergelijke details schuilt het meesterschap. Het blauw (ultramarijn, zoals in de "Brieflezende vrouw") van Vermeer werd geroemd, evenals het stralende geel. De Franse schrijver Marcel Proust vond Vermeers "Gezicht

op Delft" het mooiste schilderij ter wereld. Een hoofdpersoon in zijn werk, de schrijver Bergotte, ziet in het schilderij een klein stukje gele muur: "met een zonnestraal getekend". Dat geel is het befaamde loodtingeel. Dit loodtingeel is het geel dat Fabritius als een gele streep dik opbracht op de zwarte vleugel van het puttertje. Met de achterkant van het penseel heeft hij in de natte verf nog een lange kras aangebracht. Ditzelfde geel heeft Vermeer ook verwerkt in de hoofdsjaal van het "Meisje met de parel".

Vorig jaar werd de film "The girl with the Pearl Earring" van Peter Webber uitgebracht. De film die Vermeer en zijn schilderkunst subliem op het doek bracht, kreeg drie Oscar-nominaties, en lovende kritieken onder andere van een kunsthistoricus die vond dat het loodtingeel zo goed was overgebracht; een andere criticus schreef dat het leek alsof Vermeer zelf achter de camera had gestaan. Vermeer zou een deel van deze loftuitingen waarschijnlijk hebben doorgesluist naar Rembrandt en Fabritius die hem zo beïnvloed hadden. Misschien dacht hij ook even terug aan de heer Bredius, de toenmalige directeur van het Mauritshuis (die een voorliefde had voor uitzonderlijke schilderijen) die Het Puttertje na de aankoop een ereplaats gaf onder Vermeers Meisje met de parel.

Zijn fenomenale, vlotte penseelvoering maakte hem (Fabritius) tot Rembrandts begaafde leerling, terwijl zijn subtiel lichtbehandeling en heldere palet invloed uitoefenden op Johannes Vermeer. (Uit de flaptekst van de museumcatalogus van de tentoonstelling Carel Fabritius 1622-1654 'De jonge meester').

Bronnen

Catalogus oeuvertentoonstelling Carel Fabritius 1622-1654 'De jonge meester' Mauritshuis 24-9-2004 - 9-1-2005
K.E.Schuurman: Carel Fabritius (1947) - Albert Blankert: Johannes Vermeer (1975)

Catalogus van de tentoonstelling Johannes Vermeer Mauritshuis 1-3-1996 - 2-6-1996

Special van Vrij Nederland bij gelegenheid van de tentoonstelling Johannes Vermeer (1996)

Diverse artikelen uit kranten/tijdschriften

Colofon

De Nieuwe Schouwschuit is een uitgave
van het Historisch Genootschap Beemster

Redactie:

Ans Engel, Ger Ernsting,
Jan de Groot, Johan de Jong
Redactieadres:
N. J. Jonkstraat 5
1462 XJ Middenbeemster
e-mail: ans.engel@wanadoo.nl

Vormgeving & druk:

Drukkerij Hoogcarspel Beemster b.v.

Oplage:

530 exemplaren

Het Historisch Genootschap Beemster:

Secretariaat:

Raadhuisstraat 29,

1462 KH, Middenbeemster

e-mail: info@historisch-genootschap-beemster.nl

website: www.historisch-genootschap-beemster.nl

Niets uit deze publicatie mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.